

STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

138.

ALKOTMÁNYTAN.

ÍRTA

D^r- BALOGH ARTHUR,

POZSONY. — BUDAPEST.

STAMPFEL. KÁROLY KIADÁSA.

A tudományos zsebkönyvtár jog- és államtudományi csoportjából eddig megjelent:

8. Kómái jog. I. Institutiók. Irta *Dr. Bozóky Alajos.*
9. Romai jog. II. Pandekták. Irta *Dr. Bozóky Alajos.*
10. Katholikus Egyházjog. Irta *Dr. Bozóky Alajos.*
21. Nemzetközi jog. Irta *Dr. Gratz Gusztáv.*
- 31.—34. Magyar magánjog. Irta *Dr. Katona Mór.*
- 39.—40. Magyar büntetőjog. Irta *Dr. Atzél Béla.*
- 41.—42. Bünvádi perrendtartás. Irta *Dr. Atzél Béla.*
55. Magyar közigazgatási jog. Irta *Dr. Falcsik Dezső.*
56. Alkotmányi politika. Irta *Dr. Gratz Gusztáv.*
ö.l./őTs.. Magyar pénzügyi jog vázlata. Irta Dr. Bartha Béla.
59. Ethika. Irta *Dr. Somló Bódog.*
- 66 A magyar váltójog. Irta *Dr. Berényi Pál.*
74. Államszámviteltan. Irta *Dr. Berényi Pál.*
75. Jogbölcselet. Irta *Dr. Somló Bódog.*
79. Szociológia. Irta *Dr. Somló Bódog.*
84. Kereskedelmi jog. Irta *Dr. Berényi Pál.*
102. Bevezetés a jog- és államtudományokba.
Irta *Dr. Kun Béla.*
- 119.—120. Magyar protestáns egyházjog. Irta
Hörk József.
133. Magyar közjog. Irta *Dr. Balogh Arthur.*
- 136 Magyar bányajog. Irta *Dr. Katona Mór.*
- 138 Alkotmánytan. *Dr. Balogh Arthur.*

Követni fogja:

Polgári perrendtartás, stb.

Bevezetés.

1. §. Az alkotmány és az alkotmánytan fogalma. Az alkotmány az állam alapszervezetének meghatározását foglalja magában. Az államnak ugyanis hogy céljait elérhesse, bizonyos külső szervezetre, szervekre van szüksége. Az állam szervei mindazok, kiknek az állam életében bizonyos feladatuk, funkciójuk van. így tágabb értelemben az összes állampolgárok, amennyiben behatnak az állam életére. Szorosabb értelemben azonban állami szervek azok az egyesek (vagy egyes egyének összesége, pl. az országgyűlés), kik az államhatalom részeseivé válnak az alkotmány rendelkezése szerint. Az alkotmány tehát az állami szerveknek, ezen szervek működésének és az államhatalom s az államtagok közti viszonyoknak a meghatározása.

Az a tudományszak, mely az állam szervezetével s utóbbinak működésével megismertet bennünket, az a l k o t m á n y t a n.

I. Az állam.

2. §. Az emberiség. A legtágabb körű kapcsolat, mely az emberek közt egyáltalán képzelhető, az emberiség. Az emberi életcélok azonban e kapcsolatban meg nem valósíthatók, mert ez az elérendő célokra való szervezettséget kíván; ez pedig egy olyan óriási társaságban, minő az összes emberi lények foglalata, lehetetlen. A közös együvé tartozás tudata, a közös célra való összműködés az egyeseknek ily rendkívüli halmazában ki nem fejlődhet.

Az emberiség (az összes emberek a földön) mint egy közület képezné a világállamot. A történelem azonban megmutatta, hogy a világállam megalakítása lehetetlen. Nagy Sándor, a rómaiak, I. Napoleon viláгурalmi törekvései egyaránt hajótörést szenvedtek. Az okoskodás, mely a világállamot megalakíthatónak hiszi, abból indul ki, hogy az egész emberi nem lényegileg egy; — egy személyként, vagyis egy államként kell tehát külső szervezetében is megjelennie. Tehát e szerint az egész emberiségnek egységes szervezete: a világállam, következne az emberi nem benső, lényegi egyformaságából. Az egész emberi nem bensőleg, mívoltára nézve ugyan egy, mert a szabad szellemi és fizikai élet megvan minden embernél. Ezen túl azonban az emberi nem oly különbségeket mutat, hogy egy egységes hatalmi szervezetbe foglalásuk lehetetlen.

3. Nép és nemzet. A nép az egész emberiségnek egy magában zárt egésze, olyan egyének csoportja, kiket a testi és lelki tulajdonságok egyformasága, a fizikai és szellemi lét egysége tart össze.

A népben is már megvan az egységnek bizonyos foka. A nép a maga testi és lelki életének sajátosságával egy magában zárt egészet képez. Nem emberek pusztá halmaza, hanem egy egységes fogalom.

II a az ily egyéncsoport a maga különszerűségét, sajátos felfogását külső erővel, hatalommal, állami uralommal tudja érvényesíteni, előáll a nemzet.

A nemzeti élet az emberi életnek legmagasabb színvonala. Az összes emberi célok csak a nemzeti létben lesznek elérhetők, teljes mérvben megvalósíthatók.

A népi fokozaton is már a közös együvé tartozás, a közös célra törekvés meg van épen annál fogva, mert végső sorban minden népnek az a törekvése, hogy a nemzeti magaslatra emelkedjék. . Ehhez azonban szükséges egyfelől:

hogy az illető egyéncsoportnak, a népnek, legyen bizonyos külön, tudatos felfogása az emberi élet céljairól, s ezeknek miként valósításáról és az emberi élet ezen sajátos felfogásának az összemberi haladás szempontjából értéke legyen; másfelől:

hogy legyen ereje is ahhoz, hogy ezen különös felfogását külső hatalommal (állami uralommal) valósítsa. Ezen feltételek együttes megléte emelheti fel csak a népet a nemzeti élet magaslatára. Nevezzi 'esen csak az a nép, mely a maga különszerűségét állami uralommal képes érvényesíteni, emelkedik a nemzeti színvonalra. Ha ezen erővel, hatalommal az államalkotásra nem rendelkezik, megmarad a népi színvonalon. „A nemzet vagy állam, vagy

semmi“ (Kuncz Ignác). „Rabszolgák nemzete nem lehetséges“ (Fichte).

A nemzetnek az a képessége, melynél fogva különszerűségét külső hatalommal, uralommal tudja érvényesíteni, tehát az uralom kifejtése nevezetik országló erőnek, országiásnak.

A nemzetfogalomba bele szokták még venni a közös származást, a közös történeti múltat s a nyelv közösségét.

Azonban e jegyek egyike sem tartozik a nemzeti léthez szükségképen, azok a nemzeti fokra való emelkedésnek nem lényeges feltételei. A közös származás nem elegendő, de nem is mellőzhetlen a nemzeti létre. Olyan nemzetek, melyek tisztavérűséget mutatnának, a múltban is alig voltak, ma még kevésbé vannak, a nemzetek a vér vegyülését mutatják. Közös eredetű népek képezhetnek és képeznek is külön nemzeteket (így az angol és az északamerikai), ha a külön egyéniségre való törekvés erősebb a közös eredet egybefűző hatalmánál. A történeti múlt közössége sem lényeges jegy a nemzetben, mert lehet, hogy a nép hosszabb történeti múlt nélkül emelkedik a nemzeti lét magaslatára. A nyelvegység mint a szellemvilág egységének külső jele, erősítője s fentartója, fontos, de szintén nem mellőzhetlen a nemzeti létre. Nem a nyelvek alkotják a nemzeteket, hanem megfordítva. Lehet, hogy ugyanazon nyelv használata mellett is két nemzet fog előállni (a spanyol és spanyol-amerikai) De ahhoz, hogy egy nép helyet foglaljon a nemzetek társaságában, viszont nem mellőzhetlen az, hogy külön nyelve legyen. (Van belga nemzet, de nincs belga nyelv, csak flamand és francia.)

Mindent egybefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy nemzet a személyi létre emelkedett nép, mert a személyi lét épen azt fejezi ki, hogy az illető magát

más hasonlóktól meg tudja különböztetni, érzi, tudja külön lényiségét és ennek megfelelőleg tudja magát irányítani is, vagyis van külső ereje, hatalma élete irányának megszabásához.

4. §. A nemzetiség. Nemzetiségnek nevezük a különböző népösszetételű államban a vezető, uralkodó nép mellett azon egyének összegét, kiket a származás és nyelv közössége kapcsol egybe, kik bár a vezető néppel egy államot alkotnak, ettől elütő népszellemmel bírnak.

A nemzetiségek egyenjogúsítása oly értelemben, hogy az államban levő összes nemzetiségek, mint egyenjogú politikai egészek elismertessenek, lehetetlen, mert ez csakis az állam felbomlásával vagy az egyes nemzetiségek szövetkezés!, federatív formájával volna megvalósítható, mely utóbbi már tulajdonképpen nem lenne állami lét. A nemzetiségi egyenjogúságot az állam csakis oly alakban engedi meg, amennyiben az a nemzetiségi nyelvek egyenjogúsítását jelenti, vagyis azt, hogy az állami ügyekben, akkor, mikor az egyes állampolgár az állammal érintkezésbe jön, a hatóságok, hivatalok igénybevitelénél saját nemzetiségi nyelvét használhassa. Jelenti továbbá a nemzetiségi egyenjogúsítás azt, hogy a nemzetiség az állampolgári és politikai jogok és kötelességek tekintetében nem von maga után különbségeket.

5. §. A nemzeti eszme kifejlődése. A nemzeti eszme csak a középkorban fejlődik ki. Tulajdonképpen az olasz Machiavelli az, kinél a nemzeti eszme először kipattan. Ő ugyanis (a „Fejedelmek”-ről írott művében) egész államtani okoskodásánál abból indult ki, hogy az akkor rendkívül szétszaggatott, a partikulárizmus legnagyobb fokát mutató Olaszországból egy egységes, nemzeti államot kell alakítani.

Mégis a nemzeti eszme hatalmasabb megalakulására Napoleon világhuralmi törekvései szolgáltak alkalmuk. Ő épen az által, hogy szertelen hódítási törekvéseiben a nemzeti különbségekre semmi tekintettel se volt, a legerősebb ellenhatást támasztotta fel azokban az egyes természetes emberegészekben, melyek összetartozóságukat tudták s mint államilag szervezett egészek nemzetileg akartak fennmaradni, így először is a németeknél, hol Fichte, a bölcész, fejteti ki a tizenkilencedik század első tizedében hatalmasan a nemzeteknek, mint öntudatos, önmeghatározó lényeknek mivoltát („Beszéd a német nemzethez“ című művében). Ez az irány később, az ötvenes évek elején az olaszoknál lelt folytatást, a hol Mancini az államalakítás alapjául a leghatározottabban a nemzeti vonást állította fel. De ő már nagyon is meszire ment, midőn azt állította, hogy minden népnek el nem vitatható joga van a nemzeti létre. Vagyis ő a nemzetek létjogát az egyes fizikai lények szabadságának analógiájára vezette le.

6. §. Az állam. A nemzeti célok elérése bizonyos közhatalmi szervezetet kíván, melylyel azok az egyesektől függetlenül megvalósíthatók legyenek. Ez a hatalmi szervezet a nemzeti élet önirányzására, az állam. Szorosabban: az állam valamely határozott földterületen állandóan megtelepedett embersokaságnak az összemeri célok elérése közös főhatalom alatt önálló életre való szervezkedése.

Az állam lényege, mely az emberek más szervezkedéseitől megkülönbözteti, célegyetemességében van; ez különbözteti meg minden más emberi közülettől. Ha az államot csak formálisan határozzuk meg (terület, államtagok, közhatalom) akkor a középkori egyház az állam összes jegyeivel rendelkezik, mert volt területe, népe (a kereszténység),

hatalma, mely magát független hatalomnak vallotta. Törvényeket adott, ítél s szervezete, igazgatása sokkal kiterjedtebb s tökéletesebb volt, mint az akkori kezdetleges államé, mégsem volt állam, mert hiányzott nála épen a célok egyetemessége, mert az emberi életnek csak egyik oldalát, irányát (a lelki világot) vonta hatalma alá.

Az állam nem a családból fejtik ki. A kik a családban látják az államnak mintegy összejtét, azok így okoskodnak: A családok kiegészítik magukat községekké, községekből lesznek az államok, államokból az államrendszerek. Azonban a realisztikus államtan megalapítója: Aristoteles a családot nem mint az állam előtt létezőt, hanem mint az állam következményét, mint az államba létezőt tekintette, mondván, hogy természettől az állam előbb való, mint a család, ez nem kezdete az államnak.

7. §. Az állam elemei. A terület. Az állam első alapeleme az államterület. Jelenti pedig ez a földterületnek egy meghatározott részét, melyen az államhatalom kizárólagosan érvényesül. Az államterület maga nem tárgya az állami uralomnak, a területi felségjog sem magánjogi tulajdonjog, sem pedig közjogi jellegű dologi jog. Hanem ez bizonyos terület állandó alávetése az állam hatalmának, a fölött való uralkodás azért, hogy az állam ama területen belül a felségi jogot gyakorolja, önálló életét kifejtse. Az államterület tehát az állami uralom térbeli kiterjedését jelenti. Az államterületen levő minden személy alá van vetve feltétlenül az állam hatalmának — bizonyos fokig még az idegenek is — hacsak a nemzetközi területenkivüliséget nem élvezzi. A területenkivüliség az állami hatalom, hatóságok (főleg bírói és rendőri hatóságok) alóli kivételt jelenti. Ilyennel az állam

területén rendszerint azok bírnak, kik egy más államot képviselnek, tehát az idegen uralkodók és a diplomaták (a konzulok nem). Az államterületen belül más állam hatalma nem érvényesülhet, más állam semminemű állami tevékenységet ki nem fejthet, hacsak ismét nemzetközi megállapodások ezt meg nem engedik.

Az államterület elidegenítése, csonkítása a közép-korban, midőn az uralom magánjogi alapokon nyugodott s a fejedelmek az államterületet mint magánjogi tulajdonukat tetszésük szerint osztották fel, a modern államban már ismeretlen. A modern államjog alapelve az államterület elidegeníltlensége és oszthatatlansága. Ez csak törvényként becikkelyezett nemzetközi szerződések (békeszerződések) útján van megengedve.

8. §. Az állampolgárok. Az állam területén megtelepedettek, amennyiben az állam hatalmának állandóan alá vannak vetve s összes viszonyait az illető állam jogrendje határozza meg, állampolgároknak neveztetnek. Szorosabb értelemben állampolgárok azok, kik ezeken felül még a politikai jogokkal is bírnak, melyek által résztvesznek az állami közhatalomban (aktív állampolgárok).

A területi szuverenitásból következik, hogy mindazok, kik az állam területén akár csak ideiglenes tartózkodnak, akár itt laknak, az állammal bizonyos viszonyba lépnek. Az idegenek is tisztelettel tartoznak az állam törvényei iránt, alá vannak vetve rendőri s büntető hatalmának, hozzájárulni tartoznak a közterhekhez, de másrészt igényük van személyük és javaik tekintetében az állami védelemre is az ember személyiségéből folyó bizonyos jogok elismerésére. Az a viszony, melyben az állampolgárok az állammal vannak, nemcsak abban

különbözik ettől, hogy az állampolgár akkor is alávetve marad az állam hatalmának, ha az államterületen kívül tartózkodik, hanem abban, hogy nagyobb fokban van az államhatalomnak alávetve, különös kötelességei vannak az állam iránt, oly kötelességei, minők a nem államtagokat nem terhelik. De másrészt az államhoz való állandó tartozás mellett oly jogok szerezhetők meg, minőkkel az idegen nem bírhat. Utóbbiak ama jogok, melyek által az egyes befolyást gyakorol az állam életére, a közhatalomra, annak aktív részese lesz, vagyis az ú. n. p o l i t i k a i j o g o k. Az állam e jogokkal csak polgárait ruházza fel, azok megszerzéséhez az állampolgárság feltétel, e mellett azonban még egyéb feltételek is megkívántainak (nem, kor, erkölcsi épség, vagyon, értelmi képesség stb.)

Az állampolgári viszony természete, az egyes benső kapcsolata az állammal, azt hozza magával, hogy valaki csak egy államnak lehessen tagja. Mindazáltal a modern államjogok megengedik a többes állampolgárságot is.

Az állampolgárság vagy természetes módon szereztetik meg (ily megszerzési módok: a leszármazás. törvényesítés — belföldinek külföldi nőtől született törvénytelen gyermekére nézve — és a házasság belföldi által elvett külföldi nőre nézve —); vagy mesterséges módon, az államhatalom engedélye vagyis az állampolgárok közé feltétel: a honosítás (naturalisatio) által. Az állampolgárság elvesztésének szintén természetes és mesterséges módjai vannak. Természetes elvesztési módok: A törvényesítés (belföldi anyának külfölditől származó törvénytelen gyermekére nézve), a házasság (belföldi nőre nézve, ha külföldihez megy nőül). Mesterséges elvesztési módok: az elbocsátás (kivándorlás esetén), a bizonyos hosszabb ideig tartó

külföldöm távoliét és némely alkotmányok szerint a hatósági határozattal való elvesztése az állampolgárságnak (a haza iránti hűség megszegése vagy engedelem nélküli külföldi államszolgálatba lépés következtében, ha utóbbi esetben az illető a hatósági felszólításra vissza nem tér).

9. §. Az állampolgárok jogi állása. Az állampolgárok alá vannak vetve az állam hatalmának, úgy, hogy az állami viszony első sorban mint alávetettségi viszony érvényesül. Ennélfogva az állampolgároknak különös kötelességeik vannak az állammal szemben: az állampolgári kötelességek. Másrészt azonban az állampolgárság az állampolgári kötelességek mellett bizonyos jogok forrásává is válik, az állampolgárok az államhatalommal szemben mint bizonyos jogokkal felruházottak jelenkeznek, mely jogok az állampolgári jogok. Az állampolgárok jogi állását az államban tehát ezen kötelességek és jogok határozzák meg.

A) Az állampolgári kötelességek. Ezek: a) Az állampolgári engedelmeség, mely a modern államban az alkotmányos engedelmeséget — vagyis az alkotmánynak, a törvényeknek megfelelő rendletekkel szembeni engedelmeséget — foglalja magában. Az aktív ellenállás, vagyis a közhatóságokkal szembeni erőszak nincs megengedve. A passiv ellenállás azonban, midőn az egyes nem engedelmeskedik a szerinte törvénytelen rendeletnek, nem büntetetik. b) Az állampolgár az államnak bizonyos szolgáltatásokkal tartozik. Ezek személyes és dologi szolgáltatások. Előbbiek: bizonyos hivataloknál a hivatalviselési kötelesség, a védelmi kötelesség, mely a modern államban általános és személyes (általános hadkötelezettség). A dologi

szolgáltatások: az adózási kötelesség és természetes szolgáltatások (katonai beszállásolási teher, katonai előfogati kényszer stb.)

B) A polgári (szabadság-) jogok. A polgári jogok az állampolgárok azon jogai, melyek a közhatalomnak velők szemben határt szabnak, s mely jogok sértések ellen különösen védetnek. Alapjogoknak vagy polgári szabadságjogoknak is neveztetnek. Ezek: a) A személyes szabadság. A személyes szabadság általában a személyiség szabad érvényesülését, szorosabban a személy sértetlenségét, az önkényes elfogástóli mentességét, a szabad mozgathatást személyi és gazdasági tekintetben: a tartózkodási hely szabad választását, szabad letelepedést, kivándorolhatás, ipar- és kereskedés-üzés, pályaválasztás szabadságát foglalja magában. b) A tulajdon szentsége (vagy sérthetlensége). Az állam nemcsak az állampolgárok személyét, hanem azok tulajdonát is sérthetlenségnek tekinti, azt oltalmazza. Bizonyos törvényileg megállapított esetekben közérdekből a tulajdonjog korlátoztatik (kisajátítás), de ilyenkor is annak teljes értéke megtérítetik. c) A vallásszabadság. A vallásszabadságban a vallásos lelkiismereti szabadság (belső vallásszabadság) és a vallásgyakorlat szabadsága (külső vallásszabadság) foglaltatik. A lelkiismereti szabadság azt jelenti, hogy a vallás, amennyiben csak a belső meggyőződésre vonatkozik s ezen belső meggyőződés külsőleg, tényekben még nem nyilvánul, feltétlen szabadságot követel. Ezt a belső vallási meggyőződést a mai modern állam nem is korlátozza. A belső vallásszabadság tehát szorosabban azt jelenti, hogy az állam polgárait bizonyos valláshoz tartozásra nem kényszeríti, joghátrányokkal, bármely valláshoz tartoznak, nem sújtja, jelenti továbbá a vallásváltoztatás szabadsá-

gát. A vallásgyakorlat szabadságát már ily feltétlenül az állam nem ismeri el, mert lehetnek vallások, melyek oly cselekedeteket parancsolnak, hogy azok az állam erkölcsi felfogásával, céljával ellentétben állanak, (pl. a monogámiát elfogadó államban oly vallás, mely a többnejűséget fogadná el alapelvül, vagy oly vallás, mely az öncsonkítást vagy a fegyverfogástól való tartózkodást követelné.) d) A sajtószabadság. Ez alatt értjük a gondolatoknak sajtó útján, a közönséges jog határai közt való szabad közölhetését és terjesztését, e) A.kérvényezési és panaszjog. A kérvényezési jognál fogva az állampolgárok akár egyenkint, akár testületileg az államfőhöz, a parlamenthez, a kormányhoz és egyes hatóságokhoz fordulhatnak kérvényekkel. A panaszjognál fogva pedig ugyanezen állami szervekhez fordulhatnak panaszaikkal.

A politikai jogok a polgároknak az államhatalomban való részvételét foglalják magukban. Apolitikai jogegyenlőség azt jelenti, hogy ezen politikai jogok minden egyes állampolgár által egyenlő feltételek mellett szerezhetők meg. A politikai jogoknak vannak általános és különös feltételei. Általános feltételek: az állampolgárság, a férfi nem, bizonyos kor elérése, a polgári jó hírnév és becsület s a személyes függetlenség. Különös feltételek: bizonyos anyagi és szellemi képesség kimutatása.

10. §. Az állami viszony természete. Az állam, amennyiben külső rendező tevékenységét arra irányítja, hogy az emberi akaratoknak bizonyos erkölcsi, célszerűségi szempontok szerint határokat vonjon, a jogot állítja elő. Igv áll elő a jog az államban, úgy az egyeseknek egymásközi viszonyaira vonatkozólag (magánjogok), mint az egyeseknek az államhoz való viszonyában (közjogok).

A közjogok a magánjogoktól lényegesen különböznek, mert a magánjog felett az egyénnek dologi értékre irányuló érdeke uralkodik, a közjog felett pedig az állam érdeke. Innen, hogy a közjogoknál a jogban, ahhoz társultan, mindig ott van a kötelezés is. Így a szavazati, esküdti jogot az állam nem az egyes érdekében adja, hanem saját maga, az egész érdekében, azért, hogy célja elérhető legyen.

A jogi viszony mellett azonban az államban még az erkölcsi, ethikus elveknek is kiváló tér jut.

Az, hogy az állami viszonyban a jogi elem mellett ethikus elem is van jelen, azt jelenti, hogy az illető jogosítottnak mindig az egészre, az államra előálló hatásokat kell figyelembe tartania, az egészet, az államot tekintve kell eljárnia. Tehát azt is magában foglalja, hogy jogát, mely őt különben megilleti, esetleg — amennyiben t. i. abból az államra kár származna — nem gyakorolja. Így a király parlamentfelosztatási jogát, a parlament a budgetmegtagadási jogot. Ezért mondható, hogy az állami viszonyokban a jogi elvek az erkölcsi, ethikus elvek által módosítva vannak jelen.

11. §. Az állam célja. Az állam célját az egyes elméletek majd a joguralom fentartásában, majd a kultúra előmozdításában, majd általánosan az emberek boldogságra vezérlésében keresték. Mindezen részleges cél elméletek azonban az állam egész célját meg nem éltetik. Így a joguralmat fentartul a ugyan az állam, de nem ez a főcélja, ez csak eszköz célja elérésére. A kultúra, előmozdítása a joguralom fentartása mellett szintén nem lehet magáiéi való cél, csak kifolyása egy felsőbb elvnek, melyet az állam végcélul elfogad. Az emberek boldogítását pedig szintén nem lehet államcélul kitűzni; mert a boldogulás annyira relatív dolog,

annyira az egyéni felfogástól függ, hogy azt az államnak minden egyesre megvalósítani lehetetlen.

Az állam semmi ily részleges eszmében nem bírja célját, hanem az állam maga magának célja. Vagyis az állam az emberi életnek egy oly nélkülözhetetlen alakzata, mely célját maga magában (egyetemességében, melylyel az egész emberi életet felöleli) bírja.

12. §. Az állam mivolta. Az államban az lévén a leginkább szembeszökő, hogy külső hatalom, uralom, az állam lényegét kimeríthetni vélik azzal, hogy az államot ily uralomnak tekintik. Ez az uralmi államelmélet.

Némileg módosította ezen felfogást az a másik elmélet, mely szerint az állam nem pusztán külső hatalom, uralom, hanem erkölcsi uralom.

Mások ismét az államban nem látnak egyebet, mint olyan intézetet, mely az egyesek részére a szellemi és anyagi kifejlődés eszközeit biztosítja, vagyis létesíti a jogot, fentartja a közbiztonságot, elősegíti a művelődést.

A szerződési elmélet szerint az állam szerződési viszony az egyesek között. Ez az államot az egyesek önkényű teremtményévé teszi, mert az egyesek szerződésük által hozzák létre az államot, vagy pedig a nép és a fejedelem közt látnak ilyen szerződési viszonyt fennforogni.

Rousseau szerint a társasági szerződés egyetlen közszemélyiséget alkot a nép tagjaiból, melyre az egyesek összes jogait átruházták. Ez a szerződés, mely ekként az államot alkotta, csak akkor szűnik meg, ha az állam a közjó ellenére cselekedne az egyesekkel szemben, a mikor is az egyesek ismét visszanyerik eredeti jogait.

Az organikus elmélet az államot szerves lény-

nek fogja fel, vagyis olyan valaminek, melynek egyes részei az egésznek szolgálnak.

A személyiségi elmélet szerint az állam személyiség, vagyis az emberi közület életének személyi létre emelkedett alakzata.

Személyiség minden olyan lény, mely külön létének tudatával, vagyis öntudattal bír és felismert szükségleteit szabad elhatározással, önkarattal és cselekvéssel elégíti ki. Midőn tehát azt mondjuk, hogy az állam személyiség, ez alatt azt értjük, hogy életét öntudatos akarással és cselekvéssel tartja fenn és fejleszti, szükségleteit (vagyis az állami célokat) öntudatos akarással és cselekvéssel elégíti ki. éiete folyását ilyképen szabja meg.

II. A szuverénitás.

13. §. Az állami szuverénitás fogalma Az államhatalom uralom. Az állam ezen uralma nyilatkozik részint befelé, saját tagjaira, részint kifelé, más államokkal szemben. Hogy azonban az állam ezen uralmat kifejthesse, szükséges első sorban, hogy saját akaratának ura legyen. Az államnak saját akarata feletti uralma szuverénitásnak nevezetik. Amennyiben a szuverénitás a külvilágban mint hatalom érvényesül, főhatalomnak, állami hatalomnak nevezetik. A szuverénitás az államnak niellőzhetlen és egyedüli jegye. Vagyis szuverénitás nélkül nincs állam, másrészt azzal csak az állam bír, semmiféle más emberi társaság azzal nem rendelkezik.

A szuverén hatalom korlátlan, vagyis az állami akarat tartalmát más nem korlátozhatja, csak maga az állam. Azonban a szuverénitás fogalma nem zárja ki azt, hogy az állam maga állítson fel

korlátokat szuverén akaratának, az önkorlátozás nem szünteti meg az állam szuverénitását. A szuverén hatalom továbbá egységes, mi azt jelenti, hogy az államnak egy célra irányulólag egy időben csak egy akarata lehet (egységesség a cél szempontjából); továbbá jelenti azt is, hogy az állami szuverén akarat csak egy alanytól indulhat ki, a mely maga az összeség (egységesség az alany szempontjából); végül jelenti azt, hogy az állam akaratának uralmát mindenre kiterjesztheti, vagyis a lehetőségnek elvileg meg kell lenni, hogy az állam bármily tárgyat szabályozzon (egységesség a tárgy szempontjából), de nem szükséges, hogy valósággal mindenre kiterjessze működését. Azért, mert az állam nem von mindent szabályozása körébe, a szuverénitás meg nem szűnik.

A szuverén hatalom végül felelőtlen, vagyis az állam szuverén akaratának tartalmáért, irányáért senkinek felelősséggel nem tartozik.

14. §. Kit illet a szuverénitás? Erre a kérdésre nézve különböző elméletek merültek fel. A fejedelmi szuverénitás tana szerint a szuverénitás a fejedelmet illeti meg. A 17. századtól merül fel a népszuverénitás elmélete, mely szerint a szuverén hatalom a népet illeti meg, mely azt visszavonhatólag ruházza át a fejedelemre. A népszuverénitást a francia forradalom valósította meg a Rousseau tanai alapján. Szerinte ugyanis a szuverénitás a közakaratban áll, mint ilyen a nép összeségét illeti meg. A szuverén hatalomnak korlátja nem lehet, mert a nép maga magával nem szerződhet. De nincs is szükség arra, hogy korlátok szabassanak a szuverén hatalomnak, mert a test nem árthat tagjainak, vagyis az összeség nem árthat az egyeseknek. Tehát a szuverén hatalom szükségképen csalatkozhatlan is. A nemzetszuverénitás

elmélete szerint a szuverénítás a nemzetet illeti, a mint ez különböző szervei által akarat és cselekvésképessé válik. Az államszuverénítás tana szerint a szuverénítás a láthatatlan államszemélyiség joga.

15. §. A szuverénítás korlátái. A szuverén hatalom csak elvileg korlátlan, tényleg az állami szuverén hatalom korlátozva van. De ezen korlátok felett, mint mondtuk, csak maga az állam határozhat. Az állami szuverén hatalom korlátozásának eredménye az egyesekre nézve a szabadság.

Az egyéni szabadság azt foglalja magában, hogy az ember egyéni akaratát akadálytalanul kifejtheti. A politikai szabadság viszont azt jelenti, hogy az összeség akaratára befolyás engedtetik az egyéni szabadakarat révén, vagyis hogy a közhatalomban az egyesek befolyása érvényesül.

Amennyiben az állam az egyeseknek úgy enged szabad működési tért, hogy magának, szuverén hatalmának határokat szab, létrejönnek az alapjogok, mint az egyéni szabadság különböző irányú elismerései: a személyi sérthetlenség, a magántulajdon szentsége, szabad pályaválasztás, szabad véleménynyilvánítás, sajtó-szabadság, lelkiismereti szabadság, az egyesülés és gyülekezés szabadsága, szabad helyváltoztatás. Ilyenek voltak az amerikai és francia alkotmányokban kimondott alapjogok a XV111. század végén.

16. §. Az államhatalom főirányai és főszervei. Ha az államot személyiségnek vesszük és a létfenntartás és létfejlesztés egyes főmozzanatait logikai osztályozással külön tekintjük, akkor eljutunk az állami hatalom különböző ágaihoz: a különböző államhatalmakhöz. Az állam h a t a l m a k u g y a n i s a szuverén hatalom egyes főirányai,

funkciói. Minden személyiség életkifejtésének lényegileg két főiránya van. Az egyik az akarás, az elhatározás; a másik az elhatározott akaratnak végrehajtása. Ezekhez járul harmadik mozzanatként az öntudat, mely a belső elhatározást és külső cselekvést egynek, ugyanazon egy személyiségének tekinti, s azzá teszi.

A szuverén akarat azon mozzanata, mely az elhatározásban áll: a törvényhozó hatalom; a szuverén akarat azon mozzanata, mely a kijelentett szuverén akarat kivitelében áll: a végrehajtó hatalom; a szuverén akarat létrejöttének azon mozzanata végül, mely egybefoglalja, egy egészszé teszi a másik két mozzanatot, a szuverén akaratot megindítja és befejezi: az államfői hatalom.

Minél fejlettebb az állam, annál inkább szükséges, hogy az államhatalom ezen egyes főirányai nemcsak mint funkciók váljanak el egymástól, hanem a szuverén állami akaratnak egyes főirányaira külön-külön szervei, orgánumai legyenek. Vagyis szükséges a szuverén akarat létrejöttének minden egyes fentemlitett fázisát az állam egészének egy-egy olyan külön alkotó részére bízni, melynek az állam életében meghatározott külön szerepe, feladata van s rendes körülmények közt csak ezen különös feladatát teljesíti. így állanak elő az állami hatalmak, mint külön szervek és az államhatalom minden funkció körének a szabad államban külön szerv, orgánum felel meg. Míg az abszolút államban ha vannak is egyes külön szervek, azok csak a fejedelem segédei, önálló részszel a szuverén akarathoz nem járulnak hozzá, mert a fejedelem törvényhozó és végrehajtó egy személyben, addig a modern szabad államban az államhatalom minden egyes főirányának külön szerve van. Vagyis az állami

funkciók objectiv szétválásának az állami főszervek szubjektív elkülönülése felel meg. A törvényhozás funkcióját a törvényhozó szerv, a végrehajtás funkcióját a végrehajtó szerv (minisztérium, kormány), a kettő egybefoglalását s ily formán az állami öntudat szerepét, funkcióját az államfői szerv látja el.

Ez az államhatalmak megoszlása (vagy szétválása), mely a modern konstitutionalismusnak Montesquieu óta képezi alapelvét. Montesquieu e tant („A törvények szelleme“ c. művében), az angol alkotmányból vezette le, megkülönböztetve a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalmat, másrészt azonban ezen három hatalomnak oly elválasztását kívánva, hogy mindegyik hatalom külön szervekre bízassék és egyik se avatkozzon a másik működésébe. Az államhatalmaknak szerinte egyensúlyban kell lenni, vagyis egyik hatalom se emelkedhessek túlsúlyra a másik kettő felett. Csak így tartható fenn a személyes szabadság, mert a hatalmak egymást kölcsönösen korlátozzák; míg ha minden hatalom egy kézben van, a szabadság veszélyeztetik.

Az államhatalmaknak ezen megoszlása azonban nem jelenti a magában egységes és oszthatatlan államhatalomnak részekre bomlását, hanem az államhatalmak csak ezen egységes államhatalomnak egyes főirányai s mindegyikben az egész államhatalom van jelen. Az állam célja csak akkor nem lesz veszélyeztetve, ha ezen funkcionális főirányok egyes külön szervei (fejedelem, parlament, kormány) elválásuk daczára harmonikus összműködést fejtenek ki az egészre, az államra irányulólag.

Az államszemélyiségi elméletnek az államhatalmaknak csak fentebb adott felfogása, mely szerint u. i. törvényhozó, végrehajtó és fejedelmi hatalmat különböztetünk meg, felel meg. Az Aristo-

teles-ig visszamenő régebbi elmélet szerint törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom van. Azonban a bíraskodási funkció, helyesebben felfogva, nem külön államhatalom. A bíróságok feladata az állam akaratának vagyis a törvénynek alkalmazása egyes konkrét esetre, ez pedig lényegileg nem más, mint végrehajtás. A bíróságnak saját akarata nem lehet, ő szuverén akaratot létre nem hozhat. Régebbi skolasztikus felosztás az, mely az államhatalmakat mint alaki és anyagi felségjogokat különbözteti meg. Alaki felségjogok alatt értették az államhatalom külső jelentkezési formáját s e szempontból van törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom (mert minden tárgyban lehetséges törvényhozás, végrehajtás és bíraskodás). Anyagi felségjogok alatt pedig az államhatalomnak tárgyak szerinti nyilatkozása értetett s mivel az állam hatalma számtalan tárgyra irányul (külügy, pénzügy, hadügy, belügy, igazságügy stb.), ennek megfelelőleg számtalan ily anyagi felségjogot különböztettek meg.

III. Az állam formája és alkotmánya.

17. §. Az államformák. Államforma alatt értjük a szuverén hatalom birtokosának megállapítását. A szuverén hatalom vagy egy természetes személynél van, ez a monarchia; vagy kisebb-nagyobb számú személyeknél, ez a köztársaság. Megszokták különböztetni azon uralmi (állam-) formákat, melyek alapeszméje a közjó, és azon uralmi formákat, melyek nem a közjóra vannak alapítva. Az előbbiek a valódi államformák; az utóbbiak nem valódi államformák.

18. §. A nem valódi államformák. Ezek csak az államfejlődés kezdetleges stádiumainak

felelnek meg, mert azt látjuk, hogy az uralom az egyesek érdekében gyakorolt hatalomból a fejlődés folytán valódi közuralommá, a nemzet uralmává válik, midőn a köz hatalma nem egyesek vagy bizonyos osztályok érdekében gyakoroltatik.

A katonai államforma a hódításon alapszik. Teljesen ellenkezően az ember lényegével, legfeljebb csak az igen kezdetleges államfejlődés szakában taithatja fenn magát. A patrimonialis államforma a főhatalmat a magántulajdonból, földbirtokból vezeti le. Uralkodó volt a középkorban, midőn a hűbériséggel a közjogok alapja a magánjog volt, midőn a közviszonyok lényegileg szerződési kapcsok által tartattak fenn a hűbéres és a kisebb-nagyobb hűbér urak között. A patriarchális államformában a főhatalom az atyai, családi tekintélyre, felsőbbségre alapítottatik. Végül a theokratikus államformában a szuverén hatalom az isteni kinyilatkoztatásra, akaratra alapítottatik. A fejedelem az istenség képviselőjének tekintetik, melynek az alattvalók alá vannak rendelve. A theokratia lehet tiszta és vegyes theokratia. Az elsőben a világi és vallási élet fejedelme ugyanazon személy. A másodikban a világi és vallási élet igazgatása nem olvad ennyire egybe, de azért a vallás előjárói túlsúlyt nyernek a világi életet kormányzók felett.

19. §. A valódi államformák. Ezek vagy köztársaságok, vagy monarchiák. Az előbbieken az állam nem testesül meg egyetlen fizikai személyben, míg a monarchiában egyetlen ily személyben ölt látható alakot.

1. A köztársaság. A köztársaság az az államforma, melyben a szuverén hatalom vagy az állampolgárok kiváló részét vagy pedig az összes államtagekat illeti, mindkét esetben azonban úgy, hogy a szuverén hatalom részesei egyúttal alatt-

valók is. A hol a szuverén hatalom birtoka a kiválónak, a felsőbb társadalmi osztálynak tulajdonítatik, ottan arisztokratikus köztársaság van. A hol ellenben a szuverén hatalom birtoka minden egyes államtagot megillet, ott d e m o k r a t i k u s köztársasággal állunk szemben.

a) Az arisztokratikus köztársaság. Az arisztokratikus köztársaság (Spárta, római arisztokrácia, Velence) alapelve az, hogy a közjó felismerésére minden egyes államtagot nem lehet egyformán képesnek tekinteni, ennél fogva a szuverén hatalom birtokát a felsőbb osztálynak juttatja. Az arisztokrácia alapelve helyes, mert az emberek közti természetes kiválóságra van fektetve. Gyakorlati alkalmazásában azonban ezen alapelv elfajul. Előnye főleg, hogy a felsőbb osztály az államilgyekben nagy jártasságra tehet szert. Hátránya azonban, hogy a természetes különbség elvét kizárólagossággá változtatja át. A szuverén hatalom birtokában levő osztály magát szorosan elzárja a többi államtagoktól és az ezen osztályba való felemelkedést a többi állampolgároknak nem engedi meg.

Sajátja a titokzatosság (Velence). A kiváltságos osztály bírván egyedül a szuverén hatalmat, a közügyek iránt az államtagok többi rétegeiben semmi érdeklődés se támad. Az arisztokrácia csak az állam külhatalmára fekteti a súlyt, e részben igen hiú, dicsvágyó, a mi természetes, mert a háborúviselés az előkelő rendtől függ, az pedig nem érzi annak terheit. Az állam belügyeivel kevésbé törődik.

b) A demokratikus köztársaság. A demokratikus köztársaság alapelve az emberi egyenlőség egyforma rendeltetés. A demokrácia abból indul ki, hogy a szuverén akarat szabad embert csak úgy köthet, ha ahhoz ő maga is hozzájárult. Ez által tényleg a legalsóbb társadalmi osztálynak juttatja

a hatalmat. Nagy hátránya abban áll, hogy azon alapelvből indul ki, mintha minden egyes ember egyformán képes lenne a szuverén hatalomban való osztozásra, a mit pedig nem lehet elfogadni. A demokráciában a társadalom szervezett, állandó intézmények nélkül lesz uralkodóvá. Az állam minden életnyilvánulása az összes államtagok időszakonként meg-megnyilatkozó szavazata, határozata által döntenek el. Az egyenlőséget akarja mindenben, minden téren szertelen mértékben valósítani. Még a vagyoni téren se tűri az egyenlőtleniséget. Az egyenlőség! elvből következik az, hogy a demokráciában mindig a túlnyomó szám uralkodik, ez azonban végeredményében a nyers tömeg zsarnokságára vezet. A demokrácia, épen mert benne végső sorban a túlnyomó szám, a nyers tömeg uralkodik, a legkövetkezetlenebb. (Nihil incertius vulgo. Cicero.) Főelőnye, hogy az összes néperők ezen államformában a legszélesebb érvényesülést nyernek.

A demokráciának azon alakja, midőn minden szuverén tény a nép a maga egészében, a szám-szerű többség érvényesülésével végez — a tiszta vagy közvetlen (antik) demokrácia. A demokrácia második alakja a képviseleti demokrácia. Ez abban áll, hogy a szuverén hatalom ugyan az összeségnél megtartatik, de időleg oly szervek alkottatnak választás útján, melyek az összes államtagok nevében, megbízásából szuverén tényeket végezhetnek. A képviseleti demokráciában is azonban igazi szuverénnek a nép tekintetik, mely csak időleg ruházza át hatalmát képviselőire. Nehogy pedig ezen átruházott, származtatott szuverén hatalom túlsúlyra tehessen szert az eredeti (a népnél levő) szuverén hatalom felett, a képviseleti demokrácia arra törekszik, hogy mennél gyakrabban legyen alkalma az egyes állampolgároknak szavazás útján

nyilatkozni az államhatalom iránya felett. Ezért rövid megbízásokat (1—2 éves mandátumokat) osztogat képviselőinek. A nép közvetlen részvétele a szuverén hatalomban nyilatkozik abban, hogy az alkotmánytörvények közvetlen népszavazással állapítatnak meg, továbbá a referendum és vetoban.

A köztársasági államformát az újabb korban az Északamerikai Egyesült Államok valósították meg, továbbá Franciaország 1793., 1795., 1848. és 1870. évi alkotmányaiban, bár utóbbi államban a történeti előzmények a monarchia mellett szólották.

2. A monarchia. A monarchia az az államforma, melyben a szuverén hatalom birtoka egy személyt illet, a ki vagy egyedül végzi a szuverén funkciókat, vagy ha nem egyedül végzi is, akkor is egyedül ő az, ki minden vonatkozásában szuverén, soha se alattvaló.

Ha a szuverén hatalom egyedül a monarchát illeti, abból másokat teljesen kirekeszt, akkor a monarchia abszolút, korlátlan. Példaképe az újabb korban a XIV. Lajos francia monarchiája. („Az állam én vagyok“. — „L'état c'est moi“.) Ha ehhez még az is járul, hogy a főhatalmat minden objektív szabály nélkül gyakorolja, akkor despotikus (zsarnoki, kényuralmi) monarchia áll elő. Mig ellenben, ha a monarcha a szuverén hatalomban a társadalom elemeinek is részt enged, akkor a mérsékelt vagy korlátozott monarchia áll elő (alkotmányos monarchia). Az abszolút monarchia a szuverén hatalomra vonatkozó minden elhatározást egy ember kiváltságává tevén, az ember eszméjével ellenkezik.

A monarchában az állam személyileg megtestesül. A monarchiában az állam az örökösödés által a legnagyobb állandóságot nyeri meg. A király tényleges nagy hatalmában pedig megvan a kellő

erő a közjónak független valósítására. Hiánya, hogy a szuverén hatalom megszerzését a születés véletlenének teszi ki, amennyiben gyöngé, az országglásra teljesen képtelen fejedelem is kerülhet a trónra.

A választási monarchia (a középkori egyházi fejedelemségek, Lengyelország, Magyarország 1687-ig) nem tulajdonképeni monarchia. Ez abban áll, hogy egy személyre ruháztatik élethossziglan a szuverén hatalom és személyére nézve felelőtlenné tétetik. Hatalmát rendesen a választásnál szabott föltételekkel (választási kapitulációkkal) szokta az uralkodó arisztokratikus rend korlátozni. A választási monarchia az örökös monarchiának egy lényeges előnyét: a monarcha függetlenségét nem bírja, a választó arisztokráciától lesz függő a választott uralkodó. Továbbá az államélet a választással mindig zavaroknak, rázkódtatásoknak tétetik ki.

20. §. Az alkotmány. Az államhatalom szervezete és működésének, az egyes államhatalmak egymáshoz és az államtagokhoz való viszonyának megállapítása az alkotmány. Minden államnak van alkotmánya, mert mindenütt meg van határozva az államhatalom működése és annak az államtagokhoz való viszonya. De alkotmányosnak mégis csak a szabad államot, vagyis az oly államot nevezzük, melyben a közhatalomra az egyes állampolgároknak is befolyás engedtetik. Azokat az alkotmányokat, melyeknél az államélet fölveit a történeti fejlődés lassankint képezi ki, történeti alkotmánynak nevezzük. Ilyen az angol és a magyar alkotmány. Azon alkotmányok pedig, melyeket nem darabonként hoz létre az alkotmányfejlődés, hanem a melyeknél egy írott törvényben (alkotmánylevélben, chartában) foglaltnak össze az államélet vezérelvei, írott alkotmányok. Az ilyen írott alkotmányt magában foglaló törvényt alaptörvénynek is

nevezik. Az olyan írott alkotmányt, melyet a fejedelem egyoldalúlag léptet életbe, ráoktroyál az alattvalókra, oktroyált alkotmánynak nevezik.

Az alkotmánynak a haladó kor követelményeihez képest változtathatónak kell lenni. Az alkotmány voltaképen a társadalmi erők mérkőzésének eredője. Ezért a mint a reális hatalomeloszlás, a társadalom részvétele az államhatalomban változik, az alkotmány is . változni fog. így Franciaországban a 18. század vége óta a gyakori alkotmányváltozásokat a társadalom nagy átalakulásai idézték elő. Az állam alkotmánya vagy nyugodt, békés úton fejlődik, a jog által meghatározott módon alakul át az élet követelményeihez képest, vagy a jog által meg nem engedett, erőszakos úton. Az előbbi az alkotmányreform. az utóbbi a forradalom. A forradalom alulról, a néptől indul ki az államhatalmi szervek ellen. Míg viszont a mikor a fejedelem jár el erőszakosan az alkotmány megváltoztatásában, ez államcsíny. Jogilag a forradalom soha se lehet megengedett, mert az alkotmánynak épen a jog megsértésével való megváltoztatását jelenti. De erkölcsileg lehet igazolt, ha a hatalom teljesen elzárkózik a fejlődő emberi élet követelményeinek kielégítése elől.

Alkotmánybiztosítékok alatt oly intézményeket értünk, melyek az állam alkotmányának biztosítását, fentartását bizonyos külső eszközökkel célozzák. (Az angol Magna Charta, az 1298-ki magyar tanács törvény.) Majd alkotmánybiztosítékok alatt értik az alkotmánynak egy-egy nevezetes kiegészítő részét, így a miniszteri felelősséget, a parlament adó- és újonczmegszavazási jogát, a sajtószabadságot stb.

21. §. Alkotmányformák. Az állam alkotmánya, mint kifej tők, annak megállapítását foglalja

magában, hogy a szuverén állami hatalom mily irányokban, miképen s mily szervek által működik, mily társadalmi elemeknek jut szerep az államhatalomban s minő a tényleges erő aránya ezen társadalmi elemeknek. Ennélfogva az államok alkotmányukra nézve a legkülönbébbek lehetnek; így a monarchia lehet abszolút, korlátolt (méréselt), csak alkotmányos, vagy parlamentáris; a köztársaság lehet tiszta, képviseleti, referendumos, plebiscitumos, parlamentáris, prezidenciális. Tehát ugyanazon egy államformában az alkotmány a legkülönbözőbb alakulatokat mutathatja.

Az államformával ugyanis csak az jelöltetik meg, hogy ki, vagy kik a szuverén állami hatalom jogi birtokosai s mily alapiránya van a szuverén hatalomnak. Két, formájára nézve egyező állam alkotmányára nézve egymástól a legnagyobb fokban eltérő lehet. Így Anglia és Oroszország mindketten monarchiák államformájukra, alkotmányukra nézve mégis rendkívül különböznek egymástól. Viszont pl. Anglia és az; Északamerikai Egyesült Államok alkotmányuk tekintetében hasonlítanak egymáshoz, az államforma tekintetében pedig egészen különböznek.

22. §. Á 11 a m t y p u s o k. Az állam is a történeti fejlődés folyamán átalakulásnak van alá vetve. Ezért az állam, állandó jelenségei mellett, az idők folyamán a legkülönbözőbb típusokat mutatja. Az államfejlődés szempontjából a legnevezetesebb típusok: a középkori állam egyfelől, a mai modern állam másfelől.

A középkori állam nem egységes állam. A közhatalom a magánhatalomra vezetetik vissza, a közjogok magánjogi elemekkel vannak vegyítve. Az állam a fejedelem magántulajdona s a hűbériség a személyes függőségi viszonyoknak egész sorozatát

teremti meg a fejedelemtől kezdve (a ki a legfőbb hűbérúr) az alsóbb hűbérurakig. A középkori állam rendi tagozódást mutat, mihez képest a jog sem egységes, partikuláris jogrendszerek állanak fenn. A rendek mint külön, a fejedelem által nem érinthető jogokkal felruházott egészek állanak a fejedelemmel szemben. Az egyik oldalon a fejedelmi jogot, a másikon a rendi jogokat látjuk, dualizmust az államszervezetben. A törvény nem az egységes államhatalom akarata, hanem a rendek megegyezése, pactuma a fejedelemmel. A középkori állam egységes, teljes államhatalmat az egyház miatt sem fejthet ki, az egyház az államhatalmat lényegesen korlátozza. A középkori állam egész szervezetében kezdetleges, az államcéloknak teljes tudatára nem emelkedik, közigazgatása alantos fokon áll.

A modern állam az államéletnek középkorias dualizmusát nem ismeri; egységes, a közhatalmat egészen s kizárólag egyesíti magában. A modern állam az emberi összéletnek összes oldalai felett uralkodik joga által, bár ép az jellemzi, hogy hatalmának korlátokat von, de csak olyanokat, melyeket feladatainak, céljainak mérlegelése mellett maga megengedhet. A modern állam az egyest, az államtagot, sokkal messzebbmenő korlátozásoknak veti alá, mint a középkori állam, de míg korábban az állam teljesen híjával volt annak felismerésének, hogy az egyeseknek igényük van bizonyos szabadsági körre az állammal szemben, a modern állam annak teljesen tiszta tudatára emelkedett. A modern államban az egyes államtag nem áll jogtalanul, az állam hatalmának korlátlanul kiszolgáltatva, hanem megmért, meghatározott kötelességei vannak az állammal szemben, melyeken túl az államhatalom őt igénybe nem veheti. Vagyis a modern állam jogállam, melyben a jog nemcsak az egyesek

közi magánviszonyokban, hanem az egyes államtag és az állam közti viszonyokban is feltétlenül uralkodik. A modern állam szervezete tökéletesebb, közigazgatását kiterjeszti az emberi élet összes, közszabályozást igénylő tárgyaira, hatalma ellenállást nem tűr. de a polgárok jogait tiszteletben tartja.

IV. Az egyes államhatalmak.

A) A törvényhozó hatalom. 23. §. A törvényhozó hatalom általában. Az állam szuverén akaratával a közjót van hivatva megvalósítani. Az államhatalomnak azon működési ága, melynek feladata a törvények formájában megjelenő szuverén akaratot létrehozni, a törvényhozó hatalom. E név nem egészen fedi funkcióját, mert a törvényhozó hatalom szerve: a parlament nemcsak törvényhozással foglalkozik; de így nevezük, miután funkciójának túlnyomó része mégis a törvényalkotásra esik.

24. S. A képviseleti rendszer. A modern szabad államban a közjó meghatározásában, a törvényhozásban részt vesznek az egyes állampolgárok. Erre szolgál a képviselet, midőn ugyanis a törvényhozás szerve az államtagok választásából kerül ki, azonban úgy, hogy a megválasztottak a választóktól jogilag függetlenül, csakis az állami érdekek lekötve hatnak közre az állami akarat létrejöttében. A viszony az egyes képviselő és választói közt nem megbízási viszony (a mint erre a képviselői „megbízás“, mandatum szavak mutatni látszanak); a képviselő és választói közt a megválasztással minden jogi viszony megszűnik. A

képviselő nem választóit, választókerületét, hanem az egyetemes állami érdeket van hivatva képviselni.

A modern képviselet alkotmánytörténetileg Angliában fejlődik ki s elméletileg is itt fejtik ki először annak lényegét, így különösen Burke 1774-ben választóihoz intézett híres beszédében, hangsúlyozván a kötelező utasítások megengedhetlenségét s azt, hogy a parlamentben csak az összeség érdeke s nem helyi célok vagy előítéletek uralhodhatnak.

A képviseleti rendszer a köztársasági államforma alapelveivel nem férvén meg, a demokrácia midőn képviseletivé válik, a képviselőket vagy utasítással köti meg, úgy, hogy a képviselő csak a választók ezen kifejezett akarata szerint szavazhat; vagy pedig a referendumhoz (Svájc) folyamodik. A referendum mellett a képviselők határozata még nem végérvényes, hanem az összes választók utólag közvetlenül szavaznak a törvényhozó testület által már elfogadott határozatok felett. Ezek csak úgy válnak törvénytényé, ha az összes választók által is utólag, népszavazással helybenhagyattak. A referendum egyik alakja a veto (Svájc), midőn a képviselet által már elfogadott javaslatokat a nép utólag kellő számú aktív állampolgár szavazatával elvetheti.

A modern népképviseletet megelőző rendi képviselet nem tulajdonképeni képviselet, mert nem az összeség javának, hanem csupán egy rend érdekeinek valószínűsítése volt feladata. A rendi képviselet a középkor sajátja (lengyel követek, a magyar megyék követei), a követ mindenkor utasítással láttatott el és az utasítás ellen eljáró követ visszahívható volt a rendi választók által.

Az érdekképviselet sem egyezik meg a modern képviselet elveivel. Ez ugyanis az egyes társadalmi érdekköröknek juttat képviseletet és pedig

minden egyes ilyen érdekkörnek oly számban, a mily fontossága van az illető érdekkörnek az állami életben. Így a földbirtokosoknak, iparosoknak, kereskedőknek.

25. §. A szavazatjog. Az egyes állampolgár a szuverén állami akaratra a szavazatjog által foly be. A szavazatjog megadására mérvadó az egyesnek az állami ügyekben való jártassága. Miután azonban az állam saját akaratára csak tagjainak engedhet befolyást, első feltétel a szavazatjogra az állampolgárság. Másfelől miután az egyetemes jó felismerésének vannak bizonyos ismérvei, minők bizonyos kor elérése, a személyes függetlenség, az erkölcsi épség, ennél fogva ezek is a szavazatjognak általános feltételei.

A szavazatjog vagy általános szavazatjog, vagy cenzushoz kötött.

a) Az általános szavazatjognál az állami akaratra való befolyás az emberi minőséghez köttetik. vagyis mindenki már emberi mivoltánál fogva szükségképen felruházandónak tekintetik az állami akaratra való befolyás jogával. Általános szavazatjognak neveztetik az is. midőn a szavazatjog minimális vagyoni vagy értelmi tehetségtől tétetik függővé. Az általános szavazatjog elvi kiindulási pontjában helytelen, mert mindenkiben egyaránt feltételezi az államias érzést, gondolkodást, a közjó felismerésére való képességet, a mit pedig nem lehet elfogadni. Elvként a demokratikus köztársaság szokta felállítani (Franciaország, amerikai államok), bár másutt is alkotmányi alapelvvé tétetett (Belgium, Német birodalom).

Az általános szavazatjog a közvetett szavazati rendszerrel és a többes szavazati rendszerrel szokott kombináltatni. A közvetett szavazati rendszernél a választó nem közvetlenül a képviselő-

jelöltre, hanem azokra szavaz, kik a képviselőt megválasztani fogják (ezek az u. n. elektorok). A többes (kumulatív) szavazat rendszere pedig abban áll, hogy az egyesek szavazatának ereje nagyobb szellemi vagy anyagi képességük arányában nő. Minden államtagnak van egy szavazata, azoknak pedig, kik bizonyos szellemi vagy vagyoni fölény birtokában vannak (vagy pedig családők), több szavazat adatik.

A kisebbségek képviselete (aránylagos képviselet) abból indul ki, hogy a képviseletnek minden pártárnyalatot azon arányban kell feltüntetnie, a mint az az állampolgárok körében helyet foglal. Legismertebb alakja a Hare Tamás-féle rendszer. Az egész ország egyetlen választókerületet képez és először is megállapíttatik azon szavazat szám (választási hányados), mely szükséges ahhoz, hogy valaki megválasztott képviselőnek tekintessék és pedig úgy, hogy az egész ország választóinak száma elosztatik a választandó képviselők számával. Minden jelölt, mely ezen szavazatszámot, bárhol az országban levő választóktól, megnyerte, megválasztott képviselő. Minden szavazónak jogában áll egyszerre bizonyos sorrendben több képviselőjelöltre szavazni (lajstrom- vagy lista-szavazás). Ha az első jelölt megkapta a szükséges szavazatszámot, a rá eső szavazatok nem vétetnek számításba, hanem csak a másodsorban felírt jelöltre eső szavazatok. Ily módon lehetővé van téve bármily kisebbségnek a maga jelöltjét megválasztani.

b) A vagyoni cenzus a szavazatjogot bizonyos vagyon bírásához, illetve az az utáni minimális adófizetéshez köti. Az értelmi cenzusnál a szavazatjog a műveltség bizonyos fokához köttetik,

Ez igen minimálisan határoztatik meg s rendszerint az írni-olvasni tudásba helyeztetik.

Szavazatzoggal rendszerint csak a férfiak ruháztatnak fel. A nők szavazatzoggának ellene szól különösen, hogy az állami életbeni részvétük ennek tárgyilagosságát veszélyeztetné; továbbá a nő hivatásánál fogva sincs rendelve a politikai életben való részvételre; végül ha a nőket szavazati joggal ruházzuk fel, ez szükségképen teljes emancipációjukra, vagyis az összes hivatásos pályáknak előttük való megnyitására vezetne, mi pedig nem társadalmi érdek. A szavazatzog gyakorlása: a szavazás nyílt vagy titkos. A nyílt szavazás inkább megfelel a szavazati jog közjellegének, mert a szavazó az összes állampolgárok egyenes kontrollja alatt áll. A titkos szavazás demokratikus elv, de elvileg csak ott lehet helyén, hol a szavazat miatt az illető üldöztetésétől lehet tartani.

26. §. A parlament működé sí ide je. A törvényhozás nem választás alá eső tagjai (az alsó-vagy képviselőház) bizonyos időre választatnak, melynek leteltével a ház új választás által újra alakittatik. Az alsóház vagy egészében, vagy részletekben ujittatik meg. Utóbbi esetben a képviselőknek bizonyos sorshúzás által megállapított része (harmada-negyede) időszakonkint lép ki. Ellene szól ezen rendszernek, hogy az állampolgárok közvéleménye e mellett nem lesz oly határozottan kivehető, mint ha az egész képviselőház egészében ujittatik meg.

27. §. Két kamara rendszer. A felsőház. A két kamararendszernek, midőn t. i. a parlament egy választott alsó (képviseelő-) házból s különböző alapokon képezett felső (főrendi) házból áll, nem az az értelme, hogy az állami akarat jobban megfontoltassék az által, hogy a javaslatok egy máso-

dik kamarában is tárgyaltnak. A parlament feladata a nemzetben kifejezésre jutó összes irányokat feltüntetni, a nemzet akaratképződési folyamatának teljességet adni. Ezért ha a társadalom egyes elemeinek olyan súlya, jelentősége van a nemzeti életben, hogy feltehető, miszerint a nemzeti akarat kiképzéséhez külön, értékes elemmel képesek hozzájárulni, akkor ezen társadalmi elemeknek a szuverén akarat létrejöttében külön, önálló részt kell juttatni a nemzeti akarat teljessé válása, tökéletesedése szempontjából.

A felsőház szervezési módjai: 1. az arisztokrata családhoz tartozás (örökletesség), 2. a vagyon, 3. a nagyobb közhivatal, 4. a kinevezés a fejedelem részéről és végül 5. a választás. Az államfő részéről kinevezhető felsőházi tagok maximális száma megállapíttatik. Mert ha a fejedelem — miniszterei tanácsára — korlátlanul nevezhet ki felsőházi tagokat a végből, hogy ott a kormány politikájának túlsúlyt szerezzen (pair-schub), a törvényhozás második ága egészen a kormány befolyása alá kerülhet.

Azokat a felsőházakat, melyek kiválólag a születési elvre vannak alapítva, főrendiháznak, — azokat, melyek választási úton képeztek, senátusnak nevezzük.

28. §. A parlament hatásköre. A törvényhozó szerv legfőbb feladata az állami akaratot, amennyiben több hasonló esetre vonatkozik, létrehozni, vagyis a törvényalkotás. A törvény ugyanis rendszerint általános szabályt foglal magában, mely a hasonló esetek egész sorozatára kiterjed.

Különös fontossággal bírnak a törvények közt az adótörvények és a költségvetés. Az adótörvények által az állam a magántulajdonból követel részt magának. Ezért a polgárok vagyona-

nak igénybevétele csak a törvényhozás által történhetik. A költségvetés az állami élet folytatására, az állami feladatok betöltésére szükséges pénzeszközök megállapítása. A törvényhozáshoz tartozik annál fogva, mert a költségvetéstől függ tulajdonképpen, hogy mennyiben fogja az állam a polgárok vagyont saját céljaira igénybe venni; továbbá mert a költségvetés az állam egész tevékenységének megállapítását magában foglalja. A költségvetési (budget) jog által a parlament nagy befolyást nyer a végrehajtó hatalomra. A költségvetés megtagadásának joga jogilag megilleti a parlamentet, politikailag véve azonban e joggal nem élhet, mert ez az egész állami életet megakasztaná, az állam magánjogi kötelezettségének teljesítését (tisztviselők fizetése, államadósságok kamata stb.) lehetetlenné tenné. A költségek felhasználására való felhatalmazás *appropriáció*-nak neveztetik.

A parlament továbbá a végrehajtó hatalmat ellenőrzi. Ez nemcsak utólagosan történik, hanem parlamentáris kormányzat mellett már előzetesen is a parlament szabja meg a végrehajtó hatalom működésének irányát. A parlament különböző módokon fejezheti ki azt, hogy nincs megelégedve a minisztériummal, a kormányzat vitelével. Így bizalmatlansági szavazattal, a kormány javaslatainak visszautasításával, a fejedelem előtti panasszal.

Amennyiben az államfő funkcióját nem lenne képes gyakorolni (kiskorúság, lelki betegség miatt), a parlamenthez tartozik a helyetteséről való gondoskodás.

A parlamenthez tartozik továbbá: a képviselők igazolása s a fegyelmi hatalom saját tagjai felett. A parlamenti tag csak a parlament fegyelmi hatalmának van alávetve a házban tett nyilatkozataiért (szólaszabadság), másrészt nem üldözhető

büntényekért sem, ha csak a parlament ebbe bele nem egyezik (e két jog a mentelmi jogot képezi). A parlament tagjait kizárhatja, ha a képviselői tiszttel meg nem egyező helyzetbe kerülnek (összeférhetlenség, inkompatibilitás).

Végül bíraskodási hatalmánál fogva a parlament vád alá helyezi és elítéli a kormány tagjait, a minisztereket. Ezen jognak a parlamentet kell megilletni, mert a törvényhozás szerve az által fogja megóvni fölényét a végrehajtó hatalom felett, ha ennek tagjait, amennyiben a törvényhozás hatáskörét megsértették, eltávolíthatja és rendeleteiket érvénytelenítheti.

Kezdeményezési joga nemcsak a fejedelmeknek s a parlamenti tagoknak, hanem közvetve az állampolgároknak is van a kérvényezési szabadság által. A fejedelem kezdeményezési jogát a kormánya által beterjesztett törvényjavaslatok útján gyakorolja s ezen törvényjavaslatoktól a tárgyalás meg nem tagadható.

A javaslatoknak osztályonkinti, vagy bizottságokban való tárgyalása a véleményalkotást könnyíti meg. Az indítványozási jog megszorítása, a szólásszabadság korlátozása, a szónoklatok maximális idejének meghatározása, a clóture — vagyis annak kimondása, hogy a vita bizonyos időpontban okvetlen bezáratik — erőszakos rendszabályok. — A javaslatok tárgyalása általános és részletes. Az általános tárgyalás mód arra, hogy a többség által nem helyeselt javaslatok rövidesen visszautasítsanak. A harmadszori olvasás, mely az általános és részletes tárgyalás követi, a javaslatoknak végleges megszavazására vagy az alapelveiben helyesnek talált, de részleteiben elhibázott javaslatnak elvetésére való.

A javaslatok elfogadására az egyszerű többség

elégséges. Némely alkotmány azonban fontos tárgyaknál (alkotmánymódosítás) u. n. kvalifikált (két-harmad, háromnegyed) többséget kíván.

29. §. A pártok. Párt alatt értjük az állampolgároknak bizonyos fő állami érdekek körüli csoportosulását. Csak a szabad államban vannak pártok, hol a közhatalomra az egyes államtagoknak is befolyás engedtetik. A pártoknak az államélet alapelveire meg kell egyezni és inkább csak a kivitel módjára térhetnek el egymástól. A pártoknak mindig a hatalom megszerzése képezi célját. Frakcióvá lesz a párt azonban, ha nem elvi alapból indul ki, hanem személyes érdekek vezetik. Jelentősége a pártoknak az államban abban áll, hogy általuk történik a nemzeti akarat különböző lehetséges irányainak előkészítése.

A legismertebb két alakja a párialakulásnak a konzervatív és liberális párt. A konzervativizmus lényege abban áll, hogy a közrendet tartja szem előtt s nem az egyes mennél tágabb körű érvényesülését. A liberálizmus megfordítva az egyes érdekében hajlandó a változtatásra, mihelyt azt ezen érdek követeli. A konzervatív párt reakcionáriussá, a liberális párt pedig radikálizmussá lesz, ha elfajul.

B) A végrehajtó hatalom. 30. § A végrehajtó hatalom és ennek szervezete. A végrehajtó hatalom a törvényileg kijelentett állami akarat és a törvényekben körül nem irt államcéloknak valósításával foglalkozik. Az állami feladatok betöltése, a végrehajtás bizonyos, külön e célra rendelt szervezetet kíván. Azok a közegek és azok az eszközök, melyek által a szuverén állami akarat valósul, összeségükben képezik a végrehajtó hatalmat.

A végrehajtó hatalom alá van rendelve a tör-

vényhozó hatalomnak. Utóbbi a végrehajtó közegek működését ellenőrzi. A végrehajtás közegei különböző hatalommal láttatnak el. Vannak oly közegek, kik a tényleges végrehajtással biztatnak meg, ezek az alsó hatóságok. Vannak továbbá oly végrehajtó közegek, akiknek feladata nem a tényleges végrehajtás, hanem annak megindítása, vezetése, ellenőrzése. A végrehajtás ezen orgánumait nevezzük kormán y-nak.

A kormány (ministerium) ténykedése nem szorítkozik csak a törvény végrehajtására. Nevezetesen bir rendeleti joggal, melynél fogva szükség esetén az állami akaratot (törvényt) kiegészítheti, helyettesítheti, sőt fel is függesztheti. Hozzá tartozik továbbá a közegek kinevezése, a pénzeszközök és a karhatalom feletti rendelkezés is.

31. §. A kormány rendeleti joga. A kormányrendeletek végrehajtási rendeletek, vagy törvénytöltő rendeletek, vagy törvényfelfüggesztő rendeletek lehetnek. A végrehajtási rendeletek nem önálló rendeletek, a törvénytöltő és törvényfelfüggesztő rendeletek önálló rendeletek.

A végrehajtási rendelet a törvény végrehajtásának közelebbi módozatait jelöli meg hely, idő stb. tekintetében; olykor csak a törvény életbelépésének idejét szabja meg.

A törvénytöltő rendelet a végrehajtó hatalom önálló akarata oly esetre, midőn törvény nincsen és mégis cselekedni kell. Olykor maga a törvényhozás felhatalmazza a végrehajtó hatalmat, hogy töltő rendeleteket kibocsásson, vagyis arra, hogy egy tárgyat, mely törvényhozásilag volna szabályozandó, ideiglenesen rendeletileg szabályozzon. Az állam szervezetére, a polgárok alapjogaira vonatkozó szabályok törvénytöltő

rendelettel meg nem állapíthatók, ezek tekintetben csak a törvényhozás intézkedhet.

A törvény felfüggesztő rendelet (szükségrendelet — Nothverordnung) általa törvény végrehajtása felfüggesztetik az esetben, ha előre nem látott, rendkívüli körülményeknél fogva a végrehajtásból az államra vagy az egyesekre helyrehozhatlan kár állana elő. (Szükség törvényt bont). A törvényfelfüggesztő rendeletnek különböző korlátái lehetnek. Semmi esetre se képezhetik tárgyát: a parlamentre vonatkozólag fenálló alkotmányszabványok, mert a fejedelem és a végrehajtóhatalom a törvényhozási szerv funkcióját csak szükségből veszi át, magát a törvényhozó szervnek működését lehetetlenné nem tehetik. A törvényfelfüggesztő rendeletek a parlamentnek, ha együtt van, azonnal, — ha együtt nincs, haladéktalan egybegyűlése után azonnal bemutatandók. A parlament a törvényfelfüggesztő rendeleteket vagy jóváhagyja, vagy a jóváhagyást megtagadja. Utóbbi esetben azok érvényüket veszítik s a minisztérium felelősségre vonása következik be.

32. §. Az alsó hatóságok, a bíróság. Az alsó végrehajtási hatóságok közigazgatási és bírói hatóságok. A közigazgatási hatóságok feladata a törvény rendelete értelmében cselekvés bizonyos államcél elérésére. A bírói hatóságok feladata a törvényben foglalt általános jogszabályokhoz képest annak megbírálása, hogy az előttük fekvő konkrét tény a törvénynek megfelel-e. A fejletlenebb államban a közigazgatás és bírászkodás nincs egymástól szervezetileg elválasztva. A modern állam a két funkciót külön szervekre bízta. A magánosok ügyeiben bírászkodást elvileg lehetséges ama hatóságokra is bízni, melyek a közigazgatást eszközölköznek és fő csak az, hogy az államfőnek és a minisztereknek bírászkodása (kabinet-justicia) kizá-

rassék, miután ez önkényre vezetne. Mindazáltal szükséges, hogy a közigazgatás és a magánosok ügyeiben való bíraskodás egymástól elválasztassanak, azok egész különböző természetű funkciók lévén, melyek különböző ismereteket, jártasságot kívánnak. Még inkább szükséges a közigazgatásnak és bíraskodásnak külön közegekre bízása abban az esetben, midőn a közigazgatás tényeiről van szó, (közigazgatási bíraskodás), miután saját tényei felett a közigazgatás elfogulatlanul nem bíraskodhatna.

A bíróságok függetlensége abban áll, hogy a bíróság a jogalkalmazásban, az ítékezésben se a törvényhozó hatalom, se a végrehajtó hatalom befolyásának nincs alávetve.

33. §. Ai önkormányzat. A végrehajtást nemcsak arra rendelt, hivatalnoki elemek eszközük, hanem a helyi végrehajtásban maguk az állampolgárok is résztvesznek helyi kapcsolataikban, nem élethivatáskép, hanem a köz iránti odaadásból. A végrehajtás ezen szervezete az önkormányzat.

Az önkormányzati végrehajtás is államigazgatás s nem csupán helyi ügyek intézése. így fogják fel az önkormányzatot Angliában és ilyen az önkormányzatnak régi (1848. előtti) magyar felfogása is. Újabban azonban az önkormányzat nálunk is a helyi ügyek intézésére szorítottatik, miben a német és osztrák felfogás követői lettünk.

Az önkormányzat politikai jelentősége abban áll, hogy a törvények mindennapi alkalmazásában való részvétel oly közszellemet teremt a polgárokban, mely a kormányhatalom esetleg alkotmányellenes törekvéseinek ellenállni képes. A közszabadságot a törvényhozásbani részvétel mellett a végrehajtásban! részvétel biztosítja.

34. §. A végrehajtó hatalom felelősége. Alkotmánytörténetileg a fejedelem tanácsosainak felelősége mint a fejedelmi önkény kizárását szolgáló eszköz tűnik fel. Miután ugyanis a fejedelem saját személyében feleletre nem vonható, legalább tanácsadóit kívánták felelősségre vonni. Ily törekvések nyomai találhatók fel már a XIII. század folyamán Angliában, Arragoniában és Castiliában, nálunk III. Endre 1298. évi decretumának 23. cikkében, mely utóbbi kimondja, hogy a királynak a királyi tanács meghallgatása nélkül tett intékedései érvénytelenek és az országgyűlés a rossz tanácsadókat hivatalukból eltávolíthatja. Elvileg azonban a végrehajtó hatalom, minisztérium, felelőségének alapja nem az, hogy miután a fejedelem felelősségre nem vonható (mint az angol alkotmányos elv mondja: „a király nem tehet rosszat“), tehát tanácsosait: a misztereket kell felelősségre vonni, hogy a fejedelmi önkénynek eleje vétessék. Alapját a miniszteri felelőség elvileg abban találja, hogy miután a kormány feltétlen engedelmességgel se a fejedelemnek, se a parlamentnek nem tartozik (mert a lemondás által ez alul szabadulhat), tehát önálló hatalom, ebből folyólag működéséért felelnie is kell.

A jogi felelőség célja a végrehajtó hatalmat saját hatáskörében való megmaradásra kényszeríteni. Vagyis hogy a végrehajtó hatalom se a fejedelemnek, se a parlamentnek hatáskörébe át ne lépjen, ezek jogkörét ne bitorolja. Lényegileg jogilag akkor lesz felelőssé a minisztérium, ha alkotmány-sértést követ el, illetve kormányzati kötelességeit nem teljesíti (nem ad ki rendeletet, nem rendelkezik a karhatalommal stb. bár ezt tennie kellene).

A polikai felelőség arra vonatkozik, hogy a minisztérium ne csak hatáskörében maradjon, hanem

hogy a végrehajtó hatalom egész működését, politikáját a parlamentével ugyanazon szellem hassa át. A politikai felelősség magával hozza, hogy a végrehajtás nemcsak általában a törvényeknek megfelelő lesz, hanem a minisztérium olyan törvényeket fog a parlamenttel hozatni, oly politikát fog követni, a minőt a parlament és a fejedelem kívánnak. A politikai felelősségnél fogva a miniszterek nem azért felelősek, hogy a törvényt, hanem hogy a parlamenti többséget meg ne sértsék. (Gneist).

A miniszterek vád alá helyezését a jogi felelősségnél a parlament (az alsóház) mondja ki s a bíraskodás is a parlamentre, annak felsőházára bízatik. Némely államban a bíraskodás az állami bíróság feladata. Az ítélet nemcsak a hivatalból való eltávolításra, hanem büntetésre is vonatkozik a büntető törvény rendelkezései szerint.

A politikai felelősség kérdésében kizárólag a parlament ítél. Itt tudniillik arról van szó, hogy a minisztérium a parlamenttel összhangban maradt-e vagy sem s ennek megítélője csakis maga a parlament lehet. A politikai felelősségnél a büntetés abban áll, hogy a parlament megvonja bizalmát a minisztertől, megbuktatja.

A miniszterek mint fő közigazgató hatóságok is felelősek. Ez a közhivatali felelősség, mely a minisztereket mint a közhatóságok fejét érinti, amennyiben egyes intézkedéseikkel jogot sértenek. A közhivatali felelősség kérdésében a rendes vagy külön közigazgatási bíróság ítél és ítélete arra irányul, hogy az egyes konkrét intézkedés, melyet a miniszter, mint főhatóság hibásan (tehát nem egyenesen jogsértő szándékból) tett, meg lesz változtatva s helyette a törvény rendelkezésének megfelelő helyes intézkedés tétetik.

C) Az államfői hatalom. 35. §. Az államfői szerv. Az állami élet egységének biztosítása, fenntartása céljára nélkülözhetlen a törvényhozás szervén és a végrehajtás szervén kívül még egy olyan szerv, mely az akaratot és cselekvést harmonikusan egybefoglalni, esetleges ellentéteiket kiegyenlíteni, s mindkettőt irányozni bírja. E szerv csak egy természetes személy lehet. Ez az államfői szerv, monarchiában a fejedelem, köztársaságban a választott államfő: a köztársasági elnök.

Monarchiában a fejedelmi szerv alakulása mindenkorra meg van határozva a trónörökösödés rendje által. így a monarchiában állandóan megvan az egység és irányzás főszerve a maga felsőbb, kiváltságos állásával, nagy vagyonával, mely őt messze a társadalom fölé emeli. Az örökösödés rendszerint az elsőszülöttség rendjét követi — első szülöttségi örökösödési rend (successio primogeniture) — mely szerint mindig az elsőszülött fiú lép trónra. Az örökösödés továbbá rendszerint ági örökösödés (successio linealis) vagyis az előd után annak lemenői következnek (az elhunyt után fia, unokája stb.) s csak ha ezek kihaltak, következik az előd testvére (vagy nagybátyja). Az ági örökösödési rend ismét háromféle: a) tisztán iiági (succesio agnatica), midőn a nők egyáltalán figyelembe nem jönnek, b) vérrokonsági (successio cognatica), hol a nők is tekintetbe jönnek, úgy, hogy az egyes ágakon belül a férfiak megelőzik ugyan a nőket, de az első ágbeli nők megelőzik a második ág férfait, a második ág női szintén a harmadik ág férfait, végül c) vegyes (mixta) ági örökösödés, midőn mindaddig, míg a főágban férfi van, nő nem örökölhet; de ha férfi nincs, következik azon főágban a nő és csak ha egy főágban nincs se férfi, se nő, akkor megy át

az örökösödés a következő főágra. Több monarchikus alkotmány e mellett csak az egyenjogú házasságból származóknak ad örökösödési jogot. Egyenjogú házasság az, mely uralkodó (souverén) házak vagy volt fejedelmi házak tagjaival kötöttek.

Monarchiában az államfő felelőtlen. A fejedelem mindennemű uralkodói tényeiért miniszterei tartoznak felelősséggel, kik ezt a fejedelmi rendeletek ellenjegyzése által elvállalják. Miután pedig alkotmányos államban kell, hogy minden rendeletért valaki felelős legyen, alapelv, hogy a fejedelem minden államhatalmi lényeiben csak minisztereinek közbenjöttével járhat el s minden rendelete csak úgy érvényes, ha azt felelős miniszter ellenjegyzi. A fejedelem jogi felelőtlensége államhatalmi ténykedéseieért abban bírja alapját, hogy a szuverén akarat legfőbb, döntő mozzanatainak létrehozója és szuverén funkciójában az osztatlan államként jár el. Miután pedig a fejedelem közjogi és magán-személye el nem választható, magántényeiért is felelőtlené tétetik. Utóbbi azonban csak államhatalmi tényeiért való felelőtlenségének következménye.

Köztársaságban az államfő (elnök) a törvényhozó testület tagjai által határozott időre választatik. A köztársaságban az elnöknek államfői funkciókkal való felruházása nem természetes fejlemény, mert ő tulajdonképen csak a végrehajtóhatalomnak feje. Mégis államfői teendőkkel, hatáskörrel ruháztatik fel, vétőjoggal, a parlament feloszlataja jogával, a külügyi képviselőlet jogával bir. a mik már fejedelmi funkciók. Ez által a törvényhozó hatalom fölé emelkedik, holott annak felelős és általa vád alá is helyezhető és elítélhető.

36. §. Az államfő jogai. A törvényhozással szemben az államfőnek (fejedelem, elnök) következő jogai vannak: A parlamentet összehívja, továbbá

elnapolhatja és feloszlatja. A parlament ugyan magától is összegyűlhetne bizonyos időpontban: de az államfő erre sokkal alkalmasabb, mert csak ő láthatja, mikor kell működésbe hozni a törvényhozást, valamint mikor forognak fenn oly viszonyok, hogy sikeresen egyelőre nem folytatható a törvényhozás működése vagy egyelőre az végleg abba hagyandó. Az elnapolással a parlament csak időleg függeszti fel működését, a felosztatás által azonban működése egyelőre (az új parlament összehívásáig) teljesen abbamarad, a képviselők újra választatnak.

A felosztatás különösen akkor fordul elő, midőn a fejedelem úgy látja, hogy a választott törvényhozó szerv: a parlament ellentétben áll az állampolgárok többségének véleményével. Ez esetben csak a parlament felosztatásához, új választások elrendeléséhez lehet folyamodni. Az új választásoknak az a célja, hogy az állampolgároknak módjában álljon nyilatkozni arra nézve, hogy milyen irányt vegyen az akarati szerv: a parlament működése.

Köztársaságokban a felosztatás csak bizonyos korlátozással engedik meg a választott államfőnek: az elnököknek. — A fejedelem gyakorolja a törvénykezdeményezést a minisztérium útján. A kezdeményezés azonban az egyes parlamenti tagokat is megillet. A fejedelem joga a törvényszentesi t é s, mely által ő a parlament határozatát hozzájárulása által az állami akarat színvonalára emeli.

Csak a szentesítés által lesz teljessé azon állami akaratkiképzési folyamat, mely tulajdonképpen magukból az állampolgárokból indul ki (a választás útján), konkrét alakot ölt a parlamentben a tanácskozás és megálapodás útján és végül a fejedelem az így létrejött határozatot állami határozatnak ismervén el, azt törvényerőre emeli. A szentesítés csak a monarchát illeti meg, a köztár-

sasági elnök csak veto-joggal bír. A szentesítés nélkülözhetlen eleme a törvény létrejö vetelésnek, önállóan járul az elfogadott törvényjavaslatához s ez által lesz az törvény. A veto ellenben nem nélkülözhetlen eleme a törvény létrejöttének, mert ha azt a kitűzött határidő alatt a köztársasági elnök nem gyakorolja, a parlament határozatából törvény lesz. Továbbá a köztársasági elnöknek csak szuszpenziv veto adatik, vagyis ő csak felfüggesztheti a parlament határozatának törvény erejére való emelkedését, újabb tárgyalást kívánva a kamarák részéről. Ha azonban a kamarák bizonyos nagyobb (kétharmad) szótöbbséggel újból ugyanazon határozatot hozzák, akkor az elnök vétójogát többé nem érvényesítheti, a határozatból törvény lesz.

A fejedelem nemcsak a törvényhozást, hanem a végrehajtást is irányítja, a végrehajtó hatalom kezelőit kinevezi s működésük főirányait jóváhagyja. A fejedelem a minisztérium összes főbb rendelkezéseire hozzájárul, a végrehajtó hatalom alá van rendelve a fejedelemnek. De a miniszterek még sem tartoznak feltétlen engedelmességgel a fejedelemnek, mert ha ez tőlük törvénytelen kívánna, jogukban áll bármikor lemondani.

A monarchia államfeje végrehajtó hatalmi ténykedéseiben nem egyszerűen a nemzet szolgája, mint a hogy ezt a francia alkotmányos monarchiái elmélet felfogta, felállítván a tulajdonképpen republikánus tételt: „A nemzet akar, a fejedelem azt végrehajtja“ (La nation veul, le roi fait). A Thiers-féle tétel, hogy „a király uralkodik, de nem kormányoz“ (le roi régne, mais il ne gouverne pas) se jelenti a valódi monarchiát, mert az államélet legfőbb irányítása, a kormányzás is megilleti a fejedelmet. Magát a közigazgatást vagyis az államcélok

közvetlen helyi megvalósítását azonban a fejedelem alárendelt hatóságai végézik.

A fejedelem bir a törvény felfüggesztés jogával, mely jogát szintén a minisztérium javaslatára és ellenjegysése mellett gyakorolja. Mily terjedelemben illeti meg e jog, az egyes alkotmányok különbözőleg határozzák meg. Meg kell illetni e jognak a fejedelmet, mert ő tudja objektíve megítélni, miután az állam egész életét áttekinti, hogy csakugyan vannak-e oly körülmények, melyek a törvényfelfüggesztést indokolják. Az egyes esetben való törvényfelfüggesztés a kegyelmezési jogot foglalja magában.

Az állam külügyeinek, nemzetközi politikájának intézése is az államfőre tartozik. A külügyi viszonyokban az államot az államfő képviseli. A monarchia fejedelme bir ezenkívül a nemzetközi szerződések kötésének, a hadüzenés és békekötésnek jogával; a köztársasági államfő e jogokkal nem rendelkezik, ez a törvényhozás szervét illeti.

V. A kormányzat.

37. §. A kormányzati r e n d s z e r e k. Kormányzás alatt értjük a három fő állami szervnek az államcélok elérésére való összműködését. Az alkotmány az állami főszerveket nyugvó állapotban, a kormányzás ellenben működő állapotban mutatja. Hogy kormány alatt közönséges értelemben a végrehajtó hatalmat (minisztériumot) szokták érteni, ni. ez onnan van, mert a cselekvéssel kapcsolatos ha alommal tényleg a végrehajtás szerve rendelkezik. — Tulajdonképen azonban a kormány fogalmát nem lehet csak a cselekvés szervére korlátozni, hanem, az államnak mindazon szervei, melyek által életét irányozza, a kormány fogalma alá tartoznak.

Vagyis fejedelem, parlament, minisztérium mind együttvéve alkotják az állam kormányát, végzik annak kormányzását.

A három állami főszerv egymáshoz különböző viszonyban lehet. Ez által állanak elő a kormányzat különböző rendszerei, a szerint t. i., hogy melyik állami főszervnél a három közül van a túlsúly a többi kettő felett. Személyes kormányzati rendszer akkor áll elő, ha a túlsúly az állami szervek közt a fejedelemnél van. Kabinetkormányzás, ha a túlsúly a minisztériumnál (kabinetnél) van. Alkotmányos kormányzat, ha a fejedelem, parlament és kabinet ereje, súlya egyforma. A parlamenti kormányzásnál a főszerepet az államban a parlament viszi, végül a prezidenciális kormányzatnál az elnöknél van a túlsúly a parlament és minisztérium fölött.

38. §. A parlamenti kormányrendszer. Ha az állami főorganumok közt a túlsúly a parlamentnél van a fejedelemmel és a végrehajtó hatalommal szemben, akkor előáll a parlamenti kormányrendszer. Parlamenti kormányrendszerénél a fejedelem és végrehajtó hatalom (minisztérium) egyformán a parlament irányához, akaratához vannak kötve. A fejedelem azért, mert csak olyanokat nevezhet ki miniszterekké, kiket a parlament támogat, vagyis csak a parlamenti többségből szemelheti ki a minisztereket. A végrehajtó hatalom kezelői, a miniszterek pedig annyiban vannak kötve a parlamenthez, mert állásukat csak addig tarthatják meg, a míg kormányzatuk szelleme a parlamentével megegyezik s bírják a parlament bizalmát. A parlamenti kormányrendszer az államtagnak az államhatalomra a lehető legnagyobb befolyást engedi meg, az állam kormányzata tulajdonképen oly irányban folytatván, a mint azt maguk az állam-

polgárok a választások alkalmával meg-megújuló szavazataikkal helyesnek találják.

A parlamenti kormányzat fentiek szerint párt-kormányzat, vagyis a parlamentben mindenkori többséggel bíró pártnak kormányzata. Legfőbb veszélyei ép ebben rejlenek. Közel van ugyanis lehetősége annak, hogy a pártszellem, párturalom, pártszempontok szerinti eljárás az államigazgatásnak ama tereire is átvitetik, hol az államéletet a jog szabályozza. Helyes működésének feltétele tehát, hogy legyen örökös államfő, ki felette áll a parlamenti pártok versengéseinek, melyek mind arra törekszenek, hogy az uralmat magukhoz ragadják. További feltételek a bírói függetlenségnek s a közigazgatás jogszerűségének biztosítása (közigazgatási bírászkodás), melyek hivatva vannak annak megakadályozására, hogy a párturalom az államéletben illetéktelen terrénumokon érvényesülhessen.

VI. Az állam és egyház viszonya.

39. Az állam és egyház közti viszony rendszerei. E viszony rendezésére lényegileg kétféle rendszer áll egymással szemben. Az amerikai rendszer szerint („Szabad egyház a szabad államban“ rendszere) az állam és az egyház egymástól mereven szétválasztatnak, az egyházai mint pusztán vallási társulatok a magánjog keretébe utaltatnak, az államtól támogatásban nem részesülnek, viszont csak annyiban állanak az állam befolyása alatt, amennyiben az állam felettük főfelügyeleti jogot gyakorol. Az államnak és egyháznak ezen szétválasztását azzal indokolták, hogy, ha az állam csak bizonyos vallásos társulatokat, egyházakat ismer el, másokat pedig nem, elkerül-

hetlen, hogy az egyházak jogi állása tekintetében egyenlőtlenség foglaljon helyet az egyházak közt. Ennek pedig visszahatása lesz úgy a vallásgyakorlati szabadságra (külső vallásszabadságra), mint a lelki ismereti szabadságra (belső vallásszabadságra). Felhozott továbbá, hogy ha ilyenformán az egyház és állam egymástól teljesen elválasztatnak, akkor elérhető lesz az, hogy semmiféle súrlódás se foglal helyet a két hatalom között. Az államnak és egyháznak ilyen teljes elválasztása azonban igen nehezen vihető keresztül, mert az állam a külső világi dolgokat se rendezheti úgy, hogy bizonyos vallási alapelvekből ki ne induljon. Az állam mindig valamely vallási irányelvet fogadván el, cselekvényei vallási motívumból is indulván ki, nem lehet a külvilági és belső vallási életet úgy szétválasztani, hogy az államnak a vallás teljesen indifferens legyen.

Az európai rendszer mellett az állam és egyház hatásköre szétválasztatik, de az állam törődik az egyházak fentartásával, E rendszer alfajai: a felekezeti állam és a felekezeten kívüli állam. A felekezeti államrendszernél az állam egy uralkodó vallást ismer el s az államban levő felekezeteket csak tűri (innen túrt vallások), amenyiben azok nem jönnek ellenkezésbe az uralkodó vallás érdekeivel. A felekezeten kívüli állam a felekezetek felett áll, de azért a felekezetek érdekeivel törődik s ezen érdekeket, a felekezeti jogegyenlőség alapján, egymással összhangba hozni igyekszik.

40. §. Az államnak az egyházakkal szembeni jogai. Az államnak az egyházakkal szemben szuverenitásából kifolyó felügyeleti jogai egyházi felségjogoknak (jura circa sacra) nevezetnek. Ezek a következők: a) Az állami legfőbb felügyeleti és ellenőrzési.jog (jus su-

premae inspectionis), melynél fogva az államhatalom az egyházak minden lényeiről tudomást szerez, hogy az állami érdekeket szükség szerint megóvhassa, b) Az előleges védekezés joga (jus cavendi); ennél fogva az állam az egyházaktól származható sérelmek ellenében előlegesen is védekezhetik (pl. a szerzetes rendek megtelepedésének szabályozása). c) A tetszvényjog (jus piaceti), melynél fogva a katolikus egyházi rendeletek (a római curiától származók) csak előzetes állami engedély mellett tehetők közhírré, d) Az állam az egyházi hatalom visszaélései ellen az egyesektől panaszokat fogadhat el és azok orvoslására közrehatat (recursus ab abusu). e) Az állam az egyházat védelmezi (egyházvédelmi jog, jus advocatie). Nevezetesen biztosítja az istentisztelettartás háboritlanságát, bántalmazásai ellen jogvédelmet nyújt, öröködik a felett, hogy az egyházak egymás ellen térítgelési fondorlatokat ki ne fejthessenek; lehetővé teszi, hogy az egyházak jogait az állami jogvédelem igénybevételével érhényesít hessék. Továbbá az állam az egyházakat (templomi, iskolai, lelkeszi jövedelmi célokra) anyagilag is támogatja, amennyiben az egyház anyagi erői nem elégségesek. Az állam az egyházi ünnepekre polgári jogintézményeiben is tekintettel van, oktatási ügyekben az egyházat meghallgatja.

VII. Az államkapcsolatok.

41. §. Az államkapcsolatok fogalma és fajai. Az államok egymással különböző módokon léphetnek oly viszonyba, mely szuverén hatalmukra kisebb-nagyobb mértékben befoly. Így állanak elő az államkapcsolatok, mint két vagy több államnak bizonyos államcélok elérésére állandó

jellegű összeköttetései. Az államkapcsolatok főfajai; az államszövetség, a szövetséges állam és az uniók.

1. Az államszövetség. Ha az államok közt nemcsak a közösen megoldandó államfeladatok vannak megállapítva, hanem ezen közös célra külön szervezet is teremtetik vagy legalább meg van állapítva az egyes államok szerveinek működési módja a szövetségi célra irányulólag, akkor az államszövetség áll elő. Az államszövetségi viszony akár alakíttatik ilyen külön szerv a szövetség céljaira, akár nem (vagyis csak a szövetségi célra való közreműködés módja van előzetesen megállapítva), annyiban korlátozza a szövetségbe lépett államok szuverén hatalmát, amennyiben az egyik szövetségbe lépett állam szuverén elhatározását s ennek végrehajtását mindig a másik államra való tekintettel kell, hogy intézze.

A szövetség által új állam nem áll elő, a szövetségnek az azt képező egyes államoktól független, külön léte nincs, csak az egyes államoknak, vagyis az államszövetség az államok közt csak szerződési viszony és nem államjogi viszony. Más államokkal szemben lehet, hogy az államszövetségben levő államok egy nemzetközi jogalanyt képeznek, de az az államoknak egymáshoz! viszonyát nem alterálja. Az államszövetségnek nincs külön területe, nincsenek polgárai, nincs külön államhatalma, mindezek csak az egyes államoknál vannak meg. Az államszövetségnek maguk az egyes államok vannak alávetve, de nem azok polgárai. A polgárok csak a saját államuk hatalmának vannak alávetve és nem a szövetségnek. Ilyen államszövetség volt a svájci szövetség 1848-ig és az 1815-ki német Bund.

2. A szövetséges állam. A szövetséges államban az egyes, szövetségbe lépett államok a szövetségi célokra irányulólag egy új államot alkot-

nak, ennek részei lesznek, szuverénitásukról a szövetségi feladatokra nézve lemondanak s azt az új állam, mely alakul, gyakorolja a szövetségbe lépett államok területén. Szövetséges állam tehát az az államalakulat, midőn a szövetség a maga körében a szövetséges államoktól független hatalommal és ennek megfelelő szervezettel van felruházva s akaratát saját szerveivel egyenesen keresztülviheti alatvalóival szemben. A szövetségnek (ép ügy, mint az egyes államoknak) van saját területe, polgárai és teljes államhatalmi szervezete. Ilyen államkapcsolatban tehát úgy az össz állam (a szövetség), mint a tagállamok mint valóságos államok vannak szervezve. Ilyen államkapcsolat az új német birodalom (1871.), a hol a szövetségi célokra (külügyre, hadügyre, igazságügyre, pénzügyre stb.) a szuverénitást gyakorolja a birodalom, míg azon ügyekre nézve, melyek a birodalom hatáskörébe nem utaltattak, a szuverénitást gyakorolják az egyes államok saját területükön. A szövetséges államot első sorban az északamerikai egyesült államok valósították meg az unió 1787-ki alkotmányában, mely a svájci szövetség 1848-ki alkotmányában utánpótlásra talált.

3. Az uniók. Ezek csak monarchikus államok közt foglalhatnak helyet és lényegük szerint vagy az államszövetség, vagy a szövetséges állam alá foglalhatók. Az unió ugyanis általában az államok kapcsolatát jelenti az által, hogy fejedelmük ugyanazon egy fizikai személy. Ha ugyanazon egy személyre száll két államban a fejedelmi hatalom, azonban az államok szuverénitása egygyé nem válik, hanem legfeljebb korlátoltatik szerződési kötelezettségek s az államhatalmi tevékenység gyakorlását a szövetségre való tekintettel módosító intézmények által (ilyenek pl. a delegációk és a közös

miniszterek Ausztria és Magyarország szövetségében) akkor personalunióról szólunk.

A personal-unio különböző módon támadhat. Előállhat esetlegesen, amennyiben két különböző állam trónöröklési rendje véletlenül ugyanazon személyt hívja trónra mindkét államban. Ez esetben a kapcsolat ismét fe'bomlik, ha később a trónörökösödési rend szerint különböző személyekre száll a trón a két államban. Ilyen volt V. Károly alatt a német birodalom és Spanyolország, Ágost alatt Lengyel- és Szászország, IV. György alatt Anglia és Hannover personal-uniója. — De beállhat a personal-unio szándékosan is két monarchikus állam közt, ha két államban a korona állandóan ugyanazon dynastiát illeti egyforma örökösödési rend mellett. Ily personalunio következeit be Magyarország és az ausztriai örökös tartományok közt a *pragmatica sanctiónál* fogva; ilyen Svédország és Norvégia viszonya 1814-től. Ha a personalunio szándékolt két monarchikus állam közt, ez az uralkodó fizikai személyi közösségén túlmenő kapcsolatot létesít, mert legalább is a külügyi célnak közössége jár vele, ki lévén zárva, hogy ugyanaz a fejedelmi személy két államra nézve ellentétes külpolitikát folytasson.

Van tiszta és intézményes personal-unio. Az elsőnél a fejedelmi szerv személyi közössége mellett csak kötelezettségeik vannak egymással szemben az uniált államoknak. Az utóbbinál a fejedelmi szerv személyi közösségén túl még szerződési alapon nyugvó intézmények is vannak a két állam között. Ezzel szemben reál-unió akkor van jelen, midőn két állam közt nemcsak a fejedelem fizikai személye közös, hanem bizonyos tárgyakra, feladatokra nézve az illető államok szuverénitása külön-külön megszűnt, egybeolvadt. A reál-unióban tehát

már nemcsak a szuverénitás korlátozása van jelen, hanem annak egyesülése; az egyes államok a közöseknek elismert célokra, feladatokra külön szuverénitásokat feladják. A reál-unió-nak azonban van egy más, régebbi értelme is. E szerint reálunió az, midőn két állam közt nemcsak a fejedelem fizikai személye közös, hanem bizonyos államfeladatok az államhatalom működésének bizonyos tárgyai (rés) is közösek. Ebben az utóbbi értelemben lehet Ausztria és Magyarország viszonyát is reálunió-nak nevezni; különben az intézményes personálunió.

Az inkorporatív unió akkor áll elő, midőn az egyik állam teljesen beleolvad a másikba, így Horvátország és Magyarország továbbá Erdély Magyarországgal, hasonlóképen Skócia és Irland Angliával (1800) ily inkorporált unió viszonyában vannak.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	3
I. Az állam.....	4
II. A szuverénitás.....	17
III. Az állam formája ésalkotmánya	22
IV. Az egyes államhatalmok.....	31
A) A törvényhozó hatalom.....	31
B) A végrehajtó hatalom.....	39
C) Az államfői hatalom	45
V. A kormányzás.....	49
VI. Az állam és egyház viszonya	51
VII. Az államkapcsolatok	53